

PROGRAM CJELOŽIVOTNOG UČENJA

MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST

ORGANIZATOR PROGRAMA

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

NOSIOCI PROGRAMA

Program cjeloživotnog učenja iz oblasti medijske i informacijske pismenosti, kao i graničnih inter i transdisciplinarnih oblasti provodit će nastavnici i saradnici Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, kao i ostalih organizacionih i podorganizacionih jedinica Univerziteta u Sarajevu po pozivu, kao i istaknuti stručnjaci iz nevladinih organizacija i šireg društvenog okruženja.

SAŽETAK PROGRAMSKOG OKVIRA

Medijska i informacijska pismenost odnosi se na kognitivne, tehničke i socijalne vještine i sposobnosti građanki i građana da pristupaju, kritički ocjenjuju, koriste i doprinose informacijskim i medijskim sadržajima putem tradicionalnih i digitalnih informacijskih i medijskih platformi i tehnologija, uz razumijevanje kako te platforme i tehnologije djeluju, kako da prilikom njihovog korištenja upravljaju vlastitim pravima i poštuju prava drugih, kako da prepoznaju i izbjegnu štetne sadržaje i usluge, da svrsishodno koriste informacije, medijske sadržaje i platforme da bi zadovoljili svoje komunikacijske potrebe i interese kao pojedinci i kao pripadnici svojih zajednica, te da bi prakticali aktivno i odgovorno učešće u tradicionalnoj i digitalnoj javnoj sferi i u demokratskim procesima.

OPIS PROGRAMA

Mediji i drugi dobavljači informacija, kao što su biblioteke, arhivi i internet, su glavna sredstva za pomoć građanima da se rukovode na osnovu informacija, uz pomoć njih društva uče o samima sebi, njeguju javni diskurs i grade osjećaj društvenog zajedništva, ravnopravno učestvuju u političkoj komunikaciji i demokratskom životu, procjenjuju sigurnosne rizike i shodno svemu navedenom, donose obrazovane i informisane odluke.

Već dugo vremena su ljudi informacijski ovisni, kvalitativno i kvantitativno, te vjerodostojnost i upotrebljivost primljenih informacija uveliko utječe na naše odluke i postupke koji iz njih

slijede. Tehnološki napredak u telekomunikacijama, umjetnoj inteligenciji (AI), mašinskom učenju i algoritmima, podstakao je razvoj novih paradigmi u svim sferama života.

To su okolnosti u kojima se mora sagledati potreba za medijskom i informacijskom pismenošću (MIP): one proširuju pokret građanskog odgoja i obrazovanja, pismenosti čiji su dio nastavnici, kao pretpostavljeni nosioci promjena, prije svega u načinu kako se obrazujemo, učimo i podučavamo u digitalnom dobu.

Program cjeloživotnog učenja: *medijska i informacijska pismenost* se zasniva na višedecenijskom razvoju koncepta Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), UNESCO objedinjenom konceptu, te četverogodišnjem naučnoistraživačkom u ovoj oblasti na Univerzitetu u Sarajevu i u Bosni i Hercegovini koji vodi Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Rezultati do kojih se došlo kroz naučnoistraživački proces i razvoj akademske izvrsnosti važan su resurs koji pomaže državama-članicama UN-a da neprekidno rade na ostvarenju ciljeva proklamovanih u dokumentima koji se odnose na MIP: Grinvaldskoj deklaraciji (Grünwald Declaration, 1982), Aleksandrijskoj deklaraciji (Alexandria Declaration 2005), i UNESCO-voj Pariškoj agendi (UNESCO Paris Agenda 2007).

UNESCOov objedinjeni koncept MIP-a, predstavljen u knjizi: „Program obuke medijske i informacijske pismenosti za nastavnike“ (2011) je bio pionirski poduhvat iz dva razloga. Prvo, on je vizionarski. Oslanjajući se na savremena kretanja ka stapanju radija, televizije, interneta, novina, knjiga, digitalnih arhiva i biblioteka u jednu platformu – prvi put predstavlja MIP na cjelovit način. Drugo, izrađen je imajući posebno u vidu nastavnike u formalnom sistemu obrazovanja, čime pokreće i pospješuje proces koji treba da obuhvati i razvije sposobnosti miliona mladih ljudi.

Ipak, u međuvremenu je napredak u tehnologiji omogućio razvoj velikih tehnoloških kompanija, društvenih mreža, novih oblika pojave i poslovanja digitalnih medija, te ušao u naše domove, kao nepovratan proces. Deset godina kasnije, danas u 2021. godini, vrlo je jasno da je digitalna transformacija društva sa sobom donijela novi set prilika, ali i izazova za ljudsku interakciju sa medijima, informacijama, digitalnim sadržajem, demokratskim diskursom, ali i sa procesima učenja, informisanja i donošenja odluka. Globalna COVID-19 pandemija je, pored epidemioloških izazova u svim sferama ljudskog djelovanja, donijela sa sobom i prisilnu digitalizaciju te zasebnu globalnu infodemiju, za koju ne postoji vakcina, već samo medijska i informacijska pismenost kao rješenje.

U skladu sa Deklaracijom o značaju medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini (2019), te kao nastavak pravca UNESCO-ve objedinjene predstave i odnosa pojmova medijske i informacijske pismenost (MIP), ovdje zagovaramo ne samo da se ovi pojmovi ne isključuju (da su komplementarni, nadopunjujući) nego da je kritičko korištenje informacija i medija zajedničko, a razlika je prvenstveno u tome da se informacijska pismenost najčešće upotrebljava u kontekstu obrazovanja (istraživanja, znanosti), dok je medijska pismenost upućena na šire građanske kompetencije. Fundamentalna zajednička poveznica je učenje i informiranje iz pouzdanih i vjerodostojnih izvora, te autonomno, kritičko i kompetentno snalaženje u novonastalom tehnološkom okruženju, ali prije svega donošenje odluka na osnovu ovog kompleksnog procesa, dok je razumijevanje promjena informacijskog i medijskog okruženja temeljna pretpostavka. U ovome svemu valja naglasiti da reduciranje i poistovjećivanje MIP-a sa upotrebom digitalnih alata i tehnologija nije adekvatno jer naglašavanjem i isticanjem (isključivo) korištenja IKT-a postoji opasnost vođenja u tehno-deterministički diskurs umjesto društveno-humanističkog razumijevanja procesa promjena konteksta.

POLAZNICI PROGRAMA

Ovaj program opšte namjene je usmjeren ka obrazovanju i usavršavanju profesionalaca u svim oblastima života i djelovanja a namijenjen je za stjecanje znanja, vještina, sposobnosti i navika iz medijske i informacijske pismenosti koje bi studentima, nastavnicima (na svim nivoima obrazovanja) i svim zainteresiranim licima trebale olakšati kretanje u umreženom svijetu danas.

NAČIN IZVEDBE I TRAJANJE PROGRAMA

Program bi se izvodio na tri načina:

1. Kao program cjeloživotnog učenja u online okruženju na platformi za učenje na daljinu pod vodstvom predmetnih nastavnika/saradnika u trajanju od 80 sati, nakon čega bi polaznici dobivali certifikat o uspješnom završetku programa i stečenih 3 ECTS boda;
2. Kao program Ljetne / zimske škole Medijske i informacijske pismenosti u trajanju od 30 sati nakon čega bi polaznici dobivali certifikat o uspješnom završetku programa i stečenom 1 ECTS bodu;

3. Kao program samostalnog učenja, nakon čega bi polaznici dobivali certifikat o uspješnom pohađanju Programa.

PROGRAM

Program obuke medijske i informacijske pismenosti za digitalno doba, se zasniva na UNESCO konceptu MIP sadržaja i modula koji su obrađeni, doradenih, prilagođenih i regionalno kontekstualizirani:

1. Razumijevanje medijske i informacijske pismenosti
2. Informacijsko društvo, ljudska prava i demokratski diskurs
3. Informacijska pismenost i etika
4. Društvena uloga medija
5. Medijsko oblikovanje poruka
6. Korisnička interakcija sa medijima
7. Internet, prilike i izazovi
8. Mediji, tehnologija i globalno selo
9. Podaci, algoritmi i umjetna inteligencija: pismenost za 21. vijek
10. Medijska i informacijska pismenost u kontekstu sigurnosti
11. Kritičko mišljenje
12. Pismenost budućnosti

Bazirajući se na postojećim UNESCO-vim modulima obuke nastavnika, moduli predstavljeni ovdje su prilagođeni kontekstu digitalne transformacije društva i potrebi bh. prostora i obrazovnog sistema, detaljnije opisani u publikaciji: „Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba“ (Vajzović, E. et.al. 2021). Moduli nude pogled na pojedine segmente i teme unutar samog MIP koncepta, poput njenog razumijevanja, sprege sa ljudskim pravima i

demokratskim diskursom, te značaja informacijske etike. Ovih dvanaest modula također uključuje tematiziranje prilika i izazova medija u digitalnom okruženju, značaj i ulogu biblioteke za razvoj informacijske pismenosti, te modele predstavljanja, oglašavanja i jezika u medijima.

Deveti modul naglašava značaj razumijevanja funkcionisanja algoritama te korištenja podataka u kontekstu pismenosti umjetne inteligencije kao istinskog izazova za građansko obrazovanje, te informirano i obrazovano donošenje odluka u kontekstu daljnjeg sudjelovanja u demokratskom diskursu.

S obzirom na to da se medijska i informacijska pismenost uglavnom sagledava u kontekstu medija ili demokratizacije društva, deseti modul fokusira se na uvide i promišljanje o medijskoj i informacijskoj pismenosti iz konteksta sigurnosti obuhvatajući značajne aspekte digitalne transformacije sigurnosti.

Jedanaesti modul posmatra kritičko mišljenje i njegovu svakodnevnu upotrebu kao osnovnu razvojnu komponentu potrebnu za unapređenje MIP kompetencija. Pojavljujući se u funkciji spone između MIP razvoja i procesa donošenja obrazovanih odluka, kritičko mišljenje u ovom poglavlju nije predstavljeno kao samodostatan oblik percepcije, već neizostavan koncept za unapređenje obrazovnih procesa i demokratskog diskursa.

Modul dvanaest je razvojni modul koji će pomoći razumjevanju da je *Pismenost budućnosti* prilika; to je vještina koja ljudima omogućuje da bolje razumiju ulogu koju budućnost ima na ono što vide i rade. Pismenost budućnosti je označena kao univerzalno dostupna vještina koja se gradi na urođenoj ljudskoj sposobnosti da zamišlja budućnost, te se na osnovu toga nastoji razviti globalni laboratorij najmodernijih ideja ljudskog znanja sa posebnim akcentom na činjenicu da bez obzira odakle dolaze, ljudi i zajednice jesu u stanju koristiti svoju imaginaciju iz različitih motiva, različitim metodama i u različitim kontekstima: demokratizacija ishodišta ljudskih predodžbi budućnosti otvara nove horizonte slično kao što se uspostavljanjem univerzalnog čitanja i pisanja mijenjalo ljudsko društvo.

PEDAGOŠKI PRISTUP

Ciljevi modula, kompetencije nastavnika i pedagoške aktivnosti koje su predviđene UNESCO-vim programom predstavljaju komplementarne kategorije. Iz ciljeva pojedinačnih modula, proističu zahtjevi za konkretnim kompetencijama koje nastavnici trebaju posjedovati, što je usklađeno sa odgovarajućim pedagoškim aktivnostima koje se sprovode u finalnoj fazi. UNESCO-v priručnik (2011) nudi široku lepezu različitih kompetencija, ciljeva i aktivnosti

koje nastavnici treba da posjeduju i ispune kako bi uspješno organizirali nastavu i prenijeli znanja učenicima iz oblasti medijske i informacijske pismenosti.

Jedan od osnovnih ciljeva odnosi se na razumijevanje koncepta medijske i informacijske pismenosti i značaja za funkcionisanje demokratije u najširem smislu. U Priručniku se na više mjesta naglašava značaj poznavanja uloge profesionalnih medija, novinara i drugih dobavljača informacija te razumijevanje njihovog značaja za građanstvo i odlučivanje na osnovu informacija, ali i jačanju demokratskih kapaciteta. Kritički odnos prema medijskim i drugim sadržajima, ali i tenhologijama, preduslov je za učešće u savremenom demokratskom medijalizovanom društvu, pri čemu su sloboda izražavanja i pravo na kvalitetno informisanje neki od nužnih preduslova za razvoj zdravog demokratskog društva. Osim tradicionalnih medija, važno je da nastavnici poznaju i ulogu savremenih pametnih tehnologija u demokratskim društvima i njihov utjecaj na funkcionisanje demokratije u najširem smislu. Zatim, važno je da nastavnici poznaju načine efikasnog prepoznavanja vjerodostojnih izvora informacija i djelotvornog dolaženja do kvalitetnih i provjerenih informacija. U isto vrijeme, bitno je da mogu uočiti i/ili dekonstruisati manipulativni i propagandni sadržaj, dezinformacije, teorije zavjere i sl, pogotovo u vremenu "poplave" različitih anonimnih web portala. Bitno je da su nastavnici sposobni da objasne neke od važnih uloga *mainstream* medija, kao što je reprodukcija društvenih stereotipa i predrasuda. Takođe, oni moraju biti u stanju da znaju da lociraju alternativne izvore i vijesti i zabave, odnosno trebaju biti u stanju procijeniti šta znači biti alternativa dominirajućem *mainstreamu*. Izuzetno je važno znati prepoznati ulogu i značaj oglašavanja i oglašivača, koji zbog svoje važnosti nerijetko imaju uticaj na uređivačku politiku medija. Razumijevanje uloge reklama i načina njihovog funkcionisanja te utjecaja na publiku važna je pretpostavka medijske i informacijske pismenosti. U priručniku se, takođe naglašava, da je važno da nastavnici mogu da razumiju načine na koji mladi koriste internet i društvene mreže, ali takođe da treba da znaju osnovna pravila ponašanja na internetu i propise kojima se regulišu privatnost, autorska prava, pravo na slobodu izražavanja, i sl. Govor mržnje, sajberbuling, zloupotreba ličnih podataka, samo su neke od opasnosti na internetu o kojima je potrebno razvijati svijesti i znanja kod digitalnih urođenika.. Važno je razumijevanje uloge i značaja *prosumera* kao predstavnika nove aktivne publike koja u isto vrijeme traga za sadržajima ali ih i kreira. Jedna od važnih oblasti jeste poznavanje uloge i značaja globalnih medija, načina finansiranja, strukture vlasništva i načina njihovog rada u najširem smislu. Prema UNESCO-ovom Programu se u okviru pedagoških pristupa i aktivnosti naglašavaju potreba promjenom dosadašnje prakse sa ciljem veće

zastupljenosti tema koje se tiču MIP-a u različitim nastavnim jedinicama, kao i veći stepen kompetencija nastavnika u smislu posjedovanja odgovarajućih znanja i vještina kako bi što bolje prenosili znanje učenicima iz oblasti MIP-a. “Informaciono i medijski pismeni nastavnici moraju steći pedagoške vještine neophodne za podučavanje učenika informacionoj i medijskoj pismenosti. Moraju biti sposobni da podučavaju MIP u svijetlu dobrog upravljanja, razvoja i međukulturnog dijaloga. Moraju upoznati načine na koje učenici reaguju na medije i opšte s njima, što je prva mjera podrške učenju informacione i medijske pismenosti. Takođe, nastavnici moraju poznavati glavne pojmove, alate za istraživanje i koncepcije unutar IMP, da bi smislili nastavu koja će za učenike imati smisla i pripremiti ih za zadatke koji ih čekaju kao građane” (Wilson et al. 2011:29).

UNESCO-ov program je svakako odlična polazna osnova za upoznavanje nastavnika i učenika sa principima MIP-a. Međutim u cilju daljeg i kvalitetnijeg razvoja MIP-a zapravo je potrebno u potpunosti izmijeniti dosadašnji tradicionalni model, koji se zasniva na jednostavnoj reprodukciji informacija i znanja, u okviru kojeg je, kao što se može vidjeti, najveći teret i dalje na nastavnicima. U tom smislu ovdje se predlaže model Vođenog istraživačkog učenja (vidi: DIO I, poglavlje 5. knjige: „Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba“ (Vajzović, E. et al. 2021)) koji suštinski mijenja postojeću paradigmu pristupa učenju. Naime, fokus više nije na finalnom proizvodu odnosno reprodukovanim informacijama, i znanju, već na sveukupnom istraživačkom procesu u svim njegovim fazama, od traganja za relevantnim izvorima informacija, pronalaska kvalitetnih informacija i sadržaja do usvajanja znanja i donošenja (životnih) odluka. Tradicionalni model je dakle fokusiran na kvantitet, a ne na kvalitet znanja, što se često opisuje stanjem u kojem se „dosta zna“ a „malo ili nikako razumije“.

S obzirom da je medijska i informacijska pismenost zapravo proces, to znači da jednostavno nije moguće naučiti biti medijski i informacijski pismeni, kao što je recimo moguće naučiti glavne gradove evropskih država ili tablicu množenja. U tom smislu i pristup izučavanju MIP-a potrebno je prilagoditi njegovom specifičnom „fantomskom“ karakteru, zbog čega je, čini se, model Vođenog istraživačkog učenja najbolji pristup, koji stvara preduslove za razvoj kritičke svijesti kod učenika. Model vođenog istraživačkog učenja u potpunosti odgovara savremenom digitalnom dobu, jer od učenika očekuje da u realnom vremenu, uz pomoć nastavnika i bibliotekara istražuju o određenim temama, služeći se pametnim tehnologijama u učionici.

STRATEŠKI PRISTUP MEDIJSKOJ I INFORMACIJSKOJ PISMENOSTI ZA DIGITALNO DOBA

Medijska i informacijska pismenost (MIP), kao termin, koncept i potreba u društvu koje je doživjelo digitalnu transformaciju, vrlo je prisutna, kako globalno, tako i lokalno.

Cijenimo da strateški pristup nema alternativu za neophodno i neminovno uvođenje medijske i informacijske pismenosti u društvo i obrazovne sisteme. Razvijeni sadržaji, koncepti i modeli predstavljeni ovdje se naslanjaju na UNESCO-v višedecenijski rad, ali idu i korak dalje ka ispunjavanju ciljeva koje je Izvršni odbor UNESCO-a naveo u zaključcima i preporukama na 210. zasjedanju (09.10.2020)¹.

U izvještaju (210 EX/14) se navodi da kao rezultat desetljeća kontinuiranog razvoja i napora, UNESCO je postigao značajne rezultate radom u oblasti MIP-a. Kao polje koje se neprestano razvija, MIP biva prepoznat kao prioritet globalnih i nacionalnih programa. Međutim, jasno je identificirala neusklađenost između ovih rastućih potreba i trenutnog položaja MIP-a unutar UNESCO-a koji zahtijeva stratešku odluku o razini prioriteta i adekvatnosti resursa za postavljanje budućnosti UNESCO-ovog rada u cjelovitijoj (holističkoj) i interdisciplinarnijoj perspektivi MIP-a.

Preporuke upućuju na strateško pozicioniranje ovog pravca rada s ciljem iskorištavanja njegovog potencijala u doprinosu postizanju Agende 2030 za održivi razvoj kroz širok spektar tema kao što su privatnost podataka i veliki podaci (big data), mediji i područja slobode izražavanja. Usredotočenost na pristup temama poput: PVE (prevencija nasilnog ekstremizma) i izazova rastućeg problema dezinformacija, cjeloživotnog učenja i umjetne inteligencije pružit će priliku UNESCO-u da ostane predvodnik, te da zadrži i proširi intelektualnu i vizionarsku ulogu koju ima u području MIP-a.

Za više informacije o procesu razvoja i istraživanja medijske i informacije pismenosti, te naučnoistraživačkim osnovama za ovaj program cjeloživotnog učenja, može se konsultovati knjiga: Vajzović, Emir, ur. *Medijska i informacijska pismenost: istraživanje i razvoj*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2020. dostupno na: https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2020/12/MEDIJSKA-I-INFORMACIJSKA-PISMENOST-ISTRAZIVANJE-I-RAZVOJ_e-izdanje-1.pdf

¹ UNESCO 210 EX/14. Evaluation of UNESCO's work in the thematic area of Media and Information Literacy (MIL) (2014-2019). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374527>